

תענית אסתר

כתענית של שמחה

הרב נתנאל אריה

ראשי פרקים:

פשט הפסוקים במגילה
התענית בדברי חז"ל
הגדרה חדשה; צום של שמחה
סיכום

פשט הפסוקים במגילה

עיון במגילה באשר לשורשיה של תענית אסתר אינו מעלה דבר ברור. בפרק ט מספרת המגילה על קביעת ימי הפורים לדורות. שם נזכרים י"ד וט"ו באדר כימים שנקבעו לשמחה, אך יום י"ג באדר לא נזכר כיום צום:

וַיִּכְתֹּב מֵרֶדְכִי אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל כָּל הַיְּהוּדִים... לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֹשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַת עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אָדָר וְאֵת יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה... לַעֲשׂוֹת אוֹתָם מִי מִשְׁתָּה וְשִׂמְחָה... קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זֶרְעָם וְעַל כָּל הַנְּלוּיִם עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוּר לְהִיּוֹת עֹשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכַזְּמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.

(אסתר ט, כ-כז)

הגזירה נודעה והתפשטה בי"ג בניסן כשנה לפני המאורעות, וממש בסמוך לתאריך זה גזרו מרדכי ואסתר תענית שלושה ימים לכל העם אשר בשושן, אך ימים אלו היו בעיצומו של חודש ניסן:

וַיִּקְרָאוּ סְפָרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכְתֹּב כָּל אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּן... לְהַשְׁמִיד לְהָרַג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנְּעַר וְעַד זָקֵן טָף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אָדָר וְשָׁלָלָם לְבוֹנוֹ... וּמֵרֶדְכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מְרֹדְכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וַאֲפֹר וַיִּצָּא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק וַעֲקָה גְדֻלָּה וּמְרָה... וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהִשָּׁיב אֶל מֵרֹדְכִי: לֵךְ כְּנוֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן וְצוּמוּ עִלַּי וְאֵל תֹּאכְלוּ וְאֵל תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשַׁת יָמִים לִילָה נְיוֹם... וַיַּעֲבֵר מֵרֹדְכִי וַיַּעַשׂ כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר.

(אסתר ג, יב - ד, יז)

אמנם ישנו אזכור של ימי צום וזעקה בשלהי המגילה, ואולי יש מקום לפרש שהכוונה לתענית בי"ג באדר:

וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמֶּלְכָּה בַּת אֲבִיחַיִל וּמֵרֹדְכִי הַיְּהוּדִי... לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כְּאֲשֶׁר קִיְּמוּ עֲלֵיהֶם מֵרֹדְכִי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמֶּלְכָּה וְכֹאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זֶרְעָם דְּבָרֵי הַצְּמוּת וְזַעֲקָתָם

(אסתר ט, כט-לא)

גם אם נאמר שהכוונה לימי הצום והזעקה באותם ימים, הלא באופן פשוט מתפרש הכתוב כמוסב על ימי הצום שהיו בחודש ניסן, וכוונת הפסוקים לשמר את אותם שלושת ימי צום מידי שנה ולא כיום צום אחד לפני פורים.¹ בכיוון אחר לגמרי ניתן לפרש שהכוונה לצומות חורבן הבית. אסתר ומרדכי נתקלו בקושי למסד את ימי הפורים כימים טובים, וניסו לשכנע את חכמי הדור בטיעון, שכשם שעם ישראל קיבל על עצמו לא מכבר, ללא ציווי נביא, ימי צום אחרים זכר לחורבן, כך ניתן לקבל ימי

¹ לשון ראב"ע: "קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות; על דעת רבים על יום תענית אסתר. והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר, וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד", ראה עוד בפירושו לזכריה ח, יח.

שמחה אלו.² כמו כן ניתן להציע פירוש פשוט יותר. כוונת הפסוקים היא שקיבלו עליהם את ימי הפורים לשמחה, כשם שצמו וזעקו בהיודע הגזירה; "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כְּאֲשֶׁר... קִיְּמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זְרָעָם דְּבָרֵי הַצְּמוֹת וְזַעְקָתָם".³ עכ"פ אין שום ראייה ברורה מפשט הפסוקים לתענית אסתר שאנו נוהגים.

התענית בדברי חז"ל

הברייתא במסכת סופרים

במסכת סופרים מובא כדבר פשוט, שצום זה אינו אלא מנהג שנהגו בא"י להתענות שלושה ימים לאחר ימי הפורים. הנימוק לאיחור ימי הצום הוא, משום שקודם פורים ישנם ימים טובים הנזכרים במגילת תענית, ובנוסף לכך אין מקדימין פורענות. גם אין קובעים אותם בחודש ניסן כפי שהיו בזמנם, משום שאין מתענים בחודש ניסן בו הוקם המשכן:

שלשת ימי הצום, אין מתענין אותן רצופין אלא פרודין, שני וחמישי ושני. ורבתינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים, מפני ניקנור וחביריו, ועוד שמאחרין בפורענות ואין מקדימין... ולמה אין מתענין אותן בחדש ניסן? מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן.⁴

ממסכת סופרים עולים כמה עניינים: א] מדובר על צום משולש לאחר פורים ולא על צום ב"ג באדר כמנהגנו. ב] אין זו תקנה קבועה מימי מרדכי ואסתר, אלא מנהג שנהגו. ג] ימי הצום נחשבים כימי פורענות, ועל כן אין להקדימם, ואין להתענות בימי שמחה. הדברים תואמים את פשט הפסוקים במגילה, שלא ציינו קביעת ימי צום לדורות, אלא הושאר הדבר למנהג האומה. לדעת מסכת סופרים קיבלה האומה על עצמה לשחזר מידי שנה את ימי הצום והזעקה.

הסוגיה במסכת תענית

מובא בתלמוד במסכת תענית דף יח, א שכל יום שנזכר במגילת תענית כיום טוב, אסור להתענות גם ביום שלפניו.⁵ המשנה במסכת מגילה פ"א קובעת כי אע"פ שניתן להקדים ולקרוא את המגילה עד י"א באדר, מכל מקום מותרים הימים בהספד ותענית. מקשה התלמוד שם ה, א שם היאך מותרים, והלא ימים אלו נזכרים במגילת תענית כימים טובים!?

'אע"פ שאמרו (על ימי הפורים) מקדימין ולא מאחרין - מותרין בהספד ותענית'. אימת?.. בני ארביסר וקא קרי ליה בתליסר - יום ניקנור הוא? ואלא בני ארביסר וקא קרי ליה בתריסר - יום טוריינוס הוא? ודקאמרת יום טריינוס הוא - יום טריינוס גופיה בטולהו... כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר, אמרו ליה רבנן: יום טוריינוס הוא! אמר להו: יום טוריינוס גופיה בטולהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. ותיפוק ליה דהוה ליה יום שלפני ניקנור! אמר רב אשי: השתא איהו גופיה בטולהו, משום יום ניקנור ניקום ונגזר!?

² ראה ראב"ע שם, והרחיב את דבריו המלבי"ם שם: "מהו 'דברי הצומות וזעקתם'... שהתלוננו על ימי הפורים שאי אפשר להוסיף מועד מדעתנו, ולקבעו לחוק עולם על ישראל... והביאו (מרדכי ואסתר) ראייה לזה ממה שקיימו וקבלו תחלה הארבעה צומות, שהם מדברי קבלה... והלא גם זה היא הוספה על דברי תורה, וקבלום עליהם כל ישראל. מבואר שיש רשות להוסיף".

³ ולדרך זו פירוש המילה זָרָעָם בפסוק "קִיְּמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זְרָעָם" אינו לדורות אלא בניהם שבאותו הדור.

⁴ מסכת סופרים (היגר), פרק יז הלכה ג ופרק כא הלכה א. מסכת זו היא קובץ הלכות קדום שנחתם בימי הגאונים ומשקף את מנהגי א"י. ראו לקמן הע' 7.

⁵ במשנה תענית טו, ב נחלקו בזה: "כל הכתוב במגילת תענית דלא למספד - לפניו אסור לאחריו מותר. רבי יוסי אומר: לפניו ולאחריו אסור. דלא להתענותא - לפניו ולאחריו מותר. רבי יוסי אומר: לפניו אסור, לאחריו מותר".

עולה מהסוגיה כי אף שהימים שקודם פורים מותרים בהספד ותענית, מכל מקום בימים טובים של מגילת תענית - דהיינו יום ניקנור בי"ג באדר ויום טריינוס בי"ב בו - אסורים בתענית. אלא שיום טריינוס בטל בשל דבר קשה שאירע בו, ואין לאסור בתאריך זה משום יום הקודם ליום ניקנור, שכן יום טריינוס עצמו בטל!

מבואר אם כן שבזמן שנהגה מגילת תענית היה יום ניקנור, החל בי"ג באדר, יום טוב. אם התענית הייתה קבועה ונהוגה עוד מימי מרדכי ואסתר, כיצד הפכה מאוחר יותר בימי בית שני ליום טוב?! לכאורה פשט הסוגיה מורה בבירור כעולה ממסכת סופרים, שתענית אסתר לא נקבעה בימי מרדכי ואסתר, ואף לא היה מנהג קדום להתענות בי"ג באדר!

הסוגיה במסכת מגילה; פירושי רש"י ור"ת

שנינו במשנה בראש מסכת מגילה כי ניתן להקדים מקרא מגילה עד י"א באדר, ובגמ' שם דף ב, א מתברר מקור הדין:

מגילה נקראת באחד עשר. מנלן? ... אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: אמר קרא (אסתר ט) 'לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם'... זמניהם תרי. ואימא תריסר ותליסר? - כדאמר רב שמואל בר יצחק: שלשה עשר זמן קהילה לכל היא, ולא צריך לרבויהי. הכא נמי שלשה עשר זמן קהילה לכל היא ולא צריך לרבויהי.

חז"ל דרשו כי ישנו מקור להקדים את קריאת המגילה ביומיים, וכיוון שי"ג הוא "זמן קהילה" ואין צורך לרבנותו, ממילא ניתן להקדים הקריאה שלושה ימים עד לי"א באדר. בביאור המילים: "זמן קהילה" נאמרו פירושים שונים. רש"י במקום פירש שזמן קהילה הוא זמן המלחמה, שנקהלו להינקם מאויביהם, ואין צורך לרבנותו, שהרי עיקר הנס בו היה. רוצה לומר שחז"ל תיקנו קריאת מגילה ושאר מצוות הפורים בי"ד וט"ו שהם ימי המנוחה, אך כיוון שעיקר הנס היה בי"ג באדר, וודאי שגם הוא יום ראוי למקרא מגילה, המספרת ומפרסמת את הנס. פירוש רש"י הוליד עימות פרשני נרחב, כמובא בפסקי הרא"ש בסוגיה פרק א סי' א:

פרש"י שנקהלו לעמוד על נפשם... ולא נהירא, דנהי דנקהלו בו ביום, כיון שקבעו הקריאה בי"ד ובט"ו מנא לן שיכולין לקרות בו?! ועוד דלא זמן המלחמה גורמת הקריאה אלא זמן המנוחה, כדכתיב כימים אשר נחו בהם היהודים וגו'. ונראה לר"י דסוגית גמרא דידן כעין הירושלמי פ"א ה"א, דפריך התם על שנויא דכימים אשר נחו: ואימא י"ב י"ג כנגד י"ד וט"ו? ומשני רבי חלבו: י"ג זמן מלחמה היא, והוא מוכיח על עצמו שאין נייחא. פירוש, ליכא לרבויהי, דלא הווי כימים אשר נחו בהם. אלא מעתה לא יקראו בו? לפניו ולאחריו קורין בו אין קורין?! והכי נמי איכא לפרושי סוגיא דידן "זמן קהילה" פירוש זמן מלחמה.

הרא"ש הקשה על רש"י, שלא זמן המלחמה גורם לקריאה אלא דווקא זמן המנוחה,⁶ אך ר"י הסביר שסוגייתנו סבורה כסוגיית הירושלמי שנקטה: "י"ג זמן מלחמה היא", ואף שמעיקר הדין לא היה יום זה ראוי לקריאה, מ"מ קוראים בו כיוון שנמצא בתווך בין ימי הפורים לימים שריבה הפסוק לקריאה.

ר"ת לא קיבל את פרשנות ר"י מכמה טעמים, ופירש את הסוגיה בכיוון אחר לחלוטין. לדידו אנו נפגשים כאן במקור תלמודי, המציין את תענית אסתר כדבר ברור, אשר שורשו עוד בימים קדמונים, וזה לשונו כמובא בפסקי הרא"ש שם:

ופירש רבינו תם: "זמן קהילה לכל היא" - שהכל מתאספין לתענית אסתר, ובאים בני הכפרים לעיירות לומר סליחות ותחנונים, לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם, והיו צריכים רחמים. וכן מצינו במשה שעשה תענית כשנלחם בעמלק... מכאן נראה לרבינו תם סעד לתענית אסתר, שאנו עושין כמו שעשו בימי מרדכי ואסתר, כשנקהלו היהודים לעמוד על נפשם. ולא מצינו לו סמך בשום מקום אלא בכאן!

⁶ לענ"ד רש"י יתרון, שאף אם לקביעת כלל מצוות היום ראוי יותר יום המנוחה, מ"מ לעצם פרסום הנס, מתאים מאוד היום שנעשה בו עיקר הנס.

לדעת ר"ת כוונת התלמוד בדברו על "יום קהילה" לומר שי"ג באדר הוא יום מיוחד לתענית ותחנונים, בו באים בני הכפרים להתפלל עם בני הכרכים, ועל כן ודאי שיש מקום לצרף לזה את קריאת המגילה. כמו כן מסביר ר"ת שוודאי צמו היהודים גם אז בי"ג באדר, מלבד ימי צום הראשונים, כמנהגם של ישראל קודם מלחמותיהם. ממילא התענית שאנו צמים היום אינה לזכר אותם ימי זעקה הראשונים, אלא לזכר הצום שהיה הכנה לתשועה!

במיצוי הדברים; מהברייתא במסכת סופרים עולה כי המנהג לצום ג' ימים הינו העתק לימי הזעקה בימי ניסן סמוך לגזירה. ימי הצום נחשבים כימי פורענות, ולכן אין לצומם בחודש ניסן. אך לפירוש ר"ת לסוגיה במסכת מגילה צום זה שורשו בימים קדומים, אין זה צום של פורענות, אלא אדרבא יש מקום לראותו כהכנה לתשועה העומדת בפתח.

פתח חדש בתורת הגאונים

ר"ת בדבריו מתייחס גם להקדמת הצום ליום חמישי, כאשר חל פורים בשבת, ומבאר בשם הגאונים שסיבת הקדמת התענית ליום חמישי, כשחל פורים להיות במוצאי שבת, היא משום שרגילים בתענית להרבות בסליחות ובתחנונים, ולא נכון לעשות כך בערב שבת, משום שלא יוכלו לטרוח כראוי לכבוד שבת. דברי ר"ת בשם הגאונים יסודם בדברי רב אחאי גאון בשאלתות (ויקהל סז) המאיר באור חדש את אופייה המיוחד של תענית אסתר:

מתענין בשלשה עשר באדר. דאמר שמואל בר רב יצחק: שלשה עשר זמן קהילה לכל היא... מאי קהילה? יום תענית... ובזמן שחל שלשה עשר באדר להיות בערב שבת או בשבת, מקדימין ומתענין בחמישי בשבת, מפני שהוא נס, ונס מקדימין ולא מאחרין. אבל תשעה באב בזמן שחל להיות בשבת מאחרין ומתענין לאחר שבת, מפני שהיה בו פורענות, ופורענות מאחרים ולא מקדימים.

תפיסת ר"ת הרואה את התענית כהכנה לתשועה העומדת בפתח, מקבלת בדברי הגאונים חיזוק והרחבה, הגוזרת מכך משמעות מעשית של היתר להקדמת הצום. מסכת סופרים, שנחתמה ע"י גאון ארץ ישראל,⁷ מתייחסת לתענית כפורענות, וסוברת שיש לאחרה ולא להקדימה. אך ר' אחאי גאון, ממש באותה תקופה בבבל, מתעמת עם דעה זו, ובניגוד בולט לה כותב שאדרבא יש להקדימה "מפני שהוא נס, ונס מקדימין ולא מאחרין".⁸

הגדרה חדשה; צום של שמחה

שאלות בעניינו של יום

פתח זה להבנת גדר הצום ומשמעותו טעון ביאור יסודי. להבנת העניין נקדים כמה שאלות שנידונו בראשונים, וקשורות במישרין למהות הצום. כעין שיש לשאול על הקדמת הצום ליום חמישי, בניגוד למנהגנו בשאר צומות, כך יש לשאול על עצם קיום תענית ביום שקודם לי"ד באדר. מגילת תענית אמנם בטלה, אך פורים וחנוכה לא בטלו, והרי מקובלנו שאין להתענות ביום שקודם ליום טוב שבמגילת

⁷ מסכת סופרים הינה חיבור ארץ ישראלי בתר תלמודי שנערך בתקופת הגאונים במאה ה-8 לספה"ג. ראו מבוא למהדורת היגער, ניו יורק תרצ"ז, עמ' 35-15.

⁸ אפשר שאלו שני מבטים חלוקים על ההתרחשות; לדעת גאוןי בבל התענית בעת צרה שהובילה לנס ההצלה מבטאת התרחשות אידיאלית, בעוד שגאוןי ארץ ישראל רואים בכך ביטוי להידלון הנגזר עלינו בהיותנו בגלות. כיוצ"ב ניתן נחלקו הדעות במסכת מגילה יד, א באשר לאי אמירת הלל בפורים; יש המנמקים שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ, או משום שעדיין עדי אחשוורוש היו. אך יש סוברים שאין כאן חיסרון כלל וקריאתה זו הללה.

תענית? כיצד נקבע בימי בית שני יום ניקנור ב"ג באדר כיום טוב, אם התענית נקבעה עוד מימי מרדכי ואסתר?!

כך הקשה הגהות מרדכי בתחילת מסכת מגילה (רמז תשע"ו), וכן הר"ן לרי"ף על מסכת תענית דף ו, ב מדפיו. כיוצא בזה גם בקרבן נתנאל על הרא"ש בתחילת מסכת מגילה (אות ב) הקשה מהגמ' במסכת תענית דף יח, ב ששאלה היאך מותר לצום ב"ג באדר, והלא יום ניקנור הוא מימים טובים של מגילת תענית. כיוון שלר"ת תענית אסתר קבועה היא מיום שנעשה הנס, נמצא שהתענית קדמה לגזירת ניקנור, וכיוון שקדמה התענית לתקנה, לא תזוז התענית ממקומה?!

יישוב הדברים

יסוד הקושיות השונות אחד הוא, ונעוץ בהבנת אופיו של היום. תירוצים שונים נאמרו בעניין, ונביאם בקצרה. באשר לקושי בדבר התענית ביום שקודם פורים, יש שתירצו שכיוון שיום ניקנור בטל בחורבן הבית; בטל ממילא גם איסור התענית ביום הקודם לפורים.¹⁰ אך יש שדחו זאת, כיוון שיום ניקנור לא הפך בעצמו ליום צער, אין ביטול ימי מגילת תענית באופן כללי, ראויים לבטל את מעמדו של היום שקודם פורים! ומלבד זאת הרי וודאי שאין זה מתרץ את דעת הסוברים שזו תקנה או מנהג קבוע מימי מרדכי ואסתר.¹¹ יש שתירצו שימי הפורים "דברי קבלה" הם ואין צריכים חזוק לאסור אף ימים הקודמים להם בתענית, כבסוגיה במס' ר"ה דף יט, ב לגבי צום גדליה.¹² אך אין זה ברור, שכן דברי קבלה הם לכאורה דווקא דברי נביאים, ולא כל שנכתב ברוה"ק.¹³

הר"ן לרי"ף במסכת תענית שם מביא את דברי הראב"ד, ונראה שדבריו שופכים אור חדש על כל העניין:

"ג אינו דומה לשאר תעניות, דזכרון הוא לנס שנעשה בו, ועוד שיש לנו סמך בכתוב שאמר: "וכאשר קימו על נפשם דברי הצומות". לומר שכשם שקבלו עליהם לעשות יו"ט, כך קבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם, כלומר לעשות תענית בכל שנה ושנה. וכי תימא אם כן ש"ג תענית קבוע הוא, היאך מנו יום נקנור בכלל ימים טובים, ומאי פרכינן בגמרא אלא בני ארביסר וקרו בתליסר יום נקנור הוא, כלומר ואמאי מותרין בו בהספד ובתענית. י"ל דלענין מותרין בהספד מקשה, אבל בתענית ודאי אינו אסור, דאדרבה מעיקר התקנה היא.

דבר גדול משמיענו הראב"ד. לדעתו אין סתירה בין עניין הצום לאיסור תענית ביום שקודם פורים, שכן תענית שהיא זיכרון לנס אינה בכלל איסור תענית! תענית האסורה ביום הקודם ליום טוב היא דווקא תענית של צער, הנוגדת ליום טוב. כמו כן מתרץ באופן דומה גם את קיומו של יום ניקנור. הראב"ד מחדש חידוש מעניין מאוד. יום ניקנור אכן מאוחר הוא לצום אסתר, שיש לו סמך בכתובים,¹⁴

⁹ כמובא במסכת ר"ה יט, א "דנתיא: הימים האלה הכתובין במגילת תענית אסורין בין לפניהם בין לאחריהם... ודברי סופרים צריכין חזוק".

¹⁰ כך תירץ הרמב"ן כמובא גם בר"ן לרי"ף שם, וכן תירץ בהגהות מרדכי הנ"ל. וכעין שאמרו בסוגיה בתענית יח, ב בעניין יום טורינוס שהפך ליום אבל, ועל כן אין איסור להתענות בו משום יום שלפני יום ניקנור. עי' בחידושי רמב"ן בסוגיה ובהגמ"ר למסכת מגילה רמז תשעו.

¹¹ הר"ן לרי"ף שם.

¹² ראו לעיל הע' 11. כך תירץ הר"ן לרי"ף בר"ה שם, וכך הביא בשם הרז"ה לרי"ף בתענית ז, א מדפיו, וכן דעת רשב"ט בהגמ"ר בראש מסכת מגילה שם, וכיוצא ב פסק בשו"ע או"ח תרצו, ז: "יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא לשמוח בפורים, דדברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה".

¹³ כך כתב הר"ן לרי"ף בתענית ז, א מדפיו: "דלא מיקרי דברי קבלה אלא מה שנאמר על פי נביא, ומגילת אסתר לאו על פי נביא נאמרה".

¹⁴ אמנם הר"ן לרי"ף שם אינו מסכים עם פירושו של הראב"ד שהתענית הינה תקנה קבועה, שכן מהברייתא במסכת סופרים נראה שהתענית הינה רק מנהג. גם את הפסוק: "וכאשר קימו על נפשם ועל ירעם דברי הצומות וזעקתם", מפרש כמובן על ד' צומות שתקנו הנביאים על החורבן, כפירוש ראב"ע. אכן מקשה על עצמו מלשון הפסוק שנקט 'וזעקתם' כבתענית אסתר שהיו בזעקה, מה שאין כן ד' הצומות שהינם לאבל ותפילה.

אלא שדווקא הספד הוא שאסור בו, אך תענית שהיא תקנה קדומה זכר לנס, אינה עומדת בסתירה למהותו של היום כיום טוב!

דברי הרמב"ם והרא"ה

דברי הראב"ד הינם המשך ישיר לפירוש ר"ת והגאונים. כיוון דומה ניתן לראות גם ברמב"ם בהלכות תענית ה, א:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה... שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב... וארבעת ימי הצומות האלו הרי הן מפורשין בקבלה... ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן, שנאמר: דברי הצומות וזעקתם, ואם חל שלשה עשר באדר להיות בשבת מקדימין ומתעניין בחמישי שהוא אחד עשר, אבל אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין אותו לאחר השבת.

גם הרמב"ם מבחין בין צומות שהם ימי תשובה, לבין תענית אסתר שאינה אלא לזכר התענית בימי המן, ועל כן מקדימין התענית ולא מאחרין. כיוצא בזה כתב הרא"ה מלוניל בספר ה"כלבו" סימן מה:

יש שנהגו להתענות ביום י"ג שהוא יום שלפניהם, לפי שלא נאסר אלא תענית של צער, אבל התענית שאנו עושין אינו אלא זכר לתענית אסתר, ושיזכור כל אדם שהבורא יתברך רואה ושומע כל איש בעת צרתו, כאשר יתענה וישוב אליו בכל לבבו, כאשר עשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

יתרה מזו כתב הרא"ה שם בסימן סב, שם נקט כלשון הרמב"ם, אך הוסיף לזה הגדרה חדשנית מאין כמות:

ארבעה תעניות המפורשים בקבלה... מתעניין ישראל מפני הצרות... ומלבד אלו הארבע צומות נהגו ישראל להתענות בי"ג באדר, זכר לתענית שגזרה אסתר בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם, והוא תענית של שמחה. ולזכרון הנס קבלוהו בשמחה באותה שעה עליהם ועל זרעם!

לדברי הרא"ה אין בעיה להתענות ביום שקודם פורים, כיוון שעניינו של צום זה שונה משאר צומות. דהיינו עניינו של היום בזכרון הטוב שיש לנו מאותם ימים, בהם נקבעה בנו הידיעה שהקב"ה קרוב אלינו בכל קוראנו אליו, וכך הוא כבימים ההם בזמן הזה. לא זו בלבד אלא שצום זה הוא "תענית של שמחה".

סיכום

גדרה ואופייה של תענית אסתר נתון במחלוקת קדומה ושורשית, כעולה כבר מכתבי הגאונים. במסכת סופרים, שנחתמה ע"י גאוני ארץ ישראל, התענית נחשבת כצום לזכר הפורענות, ועל כן אין מקדימין אותה לפני פורים, אך אצל גאוני בבל אנו מוצאים שתענית זו שונה מכל שאר התעניות. אין זו תענית זכר לפורענות אלא לזכר הנס והתשועה, ועל כן אין כל בעיה להקדימה ליום חמישי אם נופל הצום בשבת, וכך אנו פוסקים הלכה למעשה.

יתירה מזו כתבו ראשונים שאין סתירה בין צום זה שאינו של צער לימים טובים של מגילת תענית, שהרי זהו צום של שמחה, זכר לתענית אסתר, שיזכור כל אדם שהבורא יתברך רואה ושומע כל איש בעת צרתו, כאשר יתענה וישוב אליו בכל לבבו, כאשר עשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובעצם התענית היא מעין הכנה להארה הגדולה של ימי הפורים, כפי שאנו נוהגים לומר בפיוט "אשר הניא" לאחר קריאת המגילה: "תשועתם היית לנצח ותקנתם בכל דור ודור. להודיע שכל קנין לא יבשו. ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך".

